

Nguyễn Công Hoan - nhà văn Việt Nam nổi tiếng, bậc thầy truyện ngắn châm biếm

(...) Sự công nhận trên văn đàn đến với ông vào đầu những năm 30 khi ông trở thành nổi tiếng trước hết như một bậc thầy về truyện ngắn châm biếm mà ông đã cho đăng ở nhiều Tạp chí khác nhau.

Nhà cầm quyền dĩ nhiên đã dò xét nhà văn châm biếm làm nghề giáo ấy và đã chuyển ông từ nơi này đến nơi khác, từ tỉnh lỵ đến xóm quê, từ châu thổ sông Hồng đến rừng núi Lào Cai. Vô tình các quan chức ngành giáo dục đã giúp ông một việc không nhỏ: Chu du đây đó để tìm nhân vật và đề tài cho các tác phẩm tương lai là việc vượt quá túi tiền riêng của ông!

Năm 1935, tập truyện đầu tiên Kép Tư Bền của Nguyễn Công Hoan ra đời đã trở thành một sự kiện thực sự trong đời sống văn học của đất nước và là thắng lợi thực sự của nhà văn: 18 tờ báo và tạp chí đã hoan nghênh sự ra đời của cuốn sách. Ngoài ra tập truyện còn trở thành điểm xuất phát cho một cuộc tranh luận rộng rãi mà các nhà phê bình Mácxít phát động để

chống lại phái Nghệ thuật vì nghệ thuật. Nhà sách Sông Hương của Hải Triều (1908-1954) - người tuyên truyền nhiệt thành cho nền văn học Xôviết - đã tổ chức cuộc họp mặt giữa Nguyễn Công Hoan với độc giả.

Tác giả xây dựng những truyện trên nguyên tắc tượng trưng. Trong truyện Đào kép mới, ông mượn việc chê bai một gánh hát tồi, đã làm mọi người chán ngấy, để phỉ báng cay độc vua Bảo Đại mà báo chí quảng cáo rùm beng như một "nhà khai sáng", một "đáng trị vì từng du học bên Tây", một "nhà cải cách". "... Tôi hãnh diện về những mẩu truyện ấy hơn bất kỳ truyện nào khác - Nguyễn Công Hoan viết - bởi vì mỗi khi bằng cách đó đánh lừa được kiểm duyệt, tôi cảm thấy mình là kẻ chiến thắng".

Trong thời kỳ Mặt trận bình dân (1936-1939), khi chế độ kiểm duyệt về hình thức bị bãi bỏ (các nhà biếm họa đã vội sung sướng chôn nó như chôn một mục già tai ác), các tác phẩm của Nguyễn Công Hoan bắt đầu phê phán trật tự và sự độc đoán thực dân một cách dũng cảm và thẳng thừng (truyện Thịt người chết và Sáng, chị phu mỏ)...

Những năm này, Nguyễn Công Hoan gần gũi với nhiều đảng viên cộng sản nguyên là tù chính trị. Công nhân thành phố Nam Định, nơi ông sống hồi

ấy, đã bầu ông vào Ban chấp hành Công hội. Thế cũng đủ để trong hồ sơ mật thầy giáo Nguyễn Công Hoan bị coi là "tay sai nguy hiểm của cộng sản, phải tổng khử không chậm trễ, thật xa nơi tập trung công nhân này". Tiếp liền đó là lệnh chuyển ông ra Trà Cổ, một hòn đảo xa tít ở Vịnh Bắc Bộ mà thực tế là một kiểu đi đày trá hình. Nhưng trước khi ra đày, mùa hè năm 1938, ông đã kịp hoàn thành cuốn tiểu thuyết Bước đường cùng kể lại cuộc đời khó nhọc của anh nông dân Pha bị đẩy vào cảnh cùng quẫn bởi các thủ đoạn nham hiểm của tên địa chủ và "ông dân biểu" Lại, đại biểu cho "giống da xanh bủng của những gã nghiện thuốc phiện". Đây là một trong những cuốn tiểu thuyết hiện thực chủ nghĩa đầu tiên của nền văn học Việt Nam, trong đó Nguyễn Công Hoan miêu tả người nông dân đã ý thức được sự cần thiết phải đấu tranh có tổ chức giành quyền của mình. Nhà văn ấp ủ ý định viết làm ba tập, nhưng tập đầu đã bị bọn cầm quyền cấm ngay, nên không thành.

Đại chiến thế giới thứ hai bùng nổ, Nguyễn Công Hoan cho in hai truyện ngắn vạch mặt quân phiệt Nhật. Nhà cầm quyền thực dân sợ Nhật, đã phản ứng tức khắc và tàn bạo: Nguyễn Công Hoan bị truy tố và kết án ba năm tù. May sao, người ta phát hiện ông sinh trưởng tại Hà Nội, không thuộc quyền phán xử của tòa án địa phương.

Năm 1945 bọn chiếm đóng Nhật thẳng tay ném ông vào nhà tù. Tin đồn lan truyền khắp nơi rằng Nguyễn Công Hoan đã chết, thậm chí những người hâm mộ tài năng của ông đã làm lễ truy điệu ông...

Cùng với Cách mạng tháng Tám, mọi sự đều đổi thay. Những truyện mới của ông lại xuất hiện. Năm 1946, khi Quân đội nhân dân và hầu hết nhân dân Hà Nội vừa chiến đấu và rút lên rừng hoặc tản về nông thôn, nhà in đã không kịp in xong cuốn truyện mới Tranh tối tranh sáng của ông. Ông vẫn không rời đề tài vốn quen thuộc của mình - cuộc sống trong xã hội cũ, ra sức mài sắc phương pháp nghệ thuật hiện thực xã hội chủ nghĩa. Thái độ mới đối với chất liệu cuộc sống không chỉ thể hiện ở chỗ Nguyễn Công Hoan đã miêu tả sức mạnh phản kháng của nhân dân và sức mạnh của cách mạng đã trưởng thành thế nào. Với tất cả sự sắc nhọn vốn có trong văn châm biếm của ông. Nguyễn Công Hoan chứng minh trong cuốn tiểu thuyết của mình số phận diệt vong mà lịch sử đã định cho chế độ xã hội thuộc địa - phong kiến đang lui vào dĩ vãng. Và ông làm việc này với cả tầm lớn và tầm rộng mà nền văn học hiện thực phê phán của Việt Nam chưa từng đạt tới.

Một thời kỳ dài, Nguyễn Công Hoan làm Thư ký kiêm Chủ tịch Hội Nhà văn Việt Nam. Hiện nay ông dốc nhiều tâm sức vào việc dìu dắt lớp người trẻ tuổi kế tục sự nghiệp văn học. Nhà văn đã nhiều lần sang thăm nước Nga. Qua tác phong thoải mái, trầm tĩnh, giọng nói chậm rãi và sáng sủa của ông, thật dễ đoán nhận trong ông một người thầy giáo già. Và chẳng phải ngẫu nhiên mà từ bao đời nay ở Việt Nam người ta coi văn học là người thầy của cuộc sống.

* *

Lịch sử nền văn xuôi hiện đại Việt Nam khởi đầu tương đối muộn - một phần tư đầu của thế kỷ XX.

Nguyễn Công Hoan đã lớn lên cùng với nền văn học đó. Những cuộc thí nghiệm văn học vững tay của ông ngay từ những năm 20 đã đi đúng luồng trào lưu cơ bản là hiện thực chủ nghĩa mà người ta vẫn gọi là "tả chân". Các đại biểu của trào lưu này, quan tâm và thông cảm với những người khốn cùng và bị áp bức, đã đứng lên đối chọi với các thời trang trong văn học hồi đó là khuynh hướng tô hồng cuộc sống. Nhà văn Nguyễn Công Hoan đã góp phần cống hiến không nhỏ vào sự phát triển nền văn học hiện thực chủ nghĩa.

Cuốn Đồng hào có ma chủ yếu bao gồm những tác phẩm Nguyễn Công

Hoan viết trước Cách mạng - đó là những truyện ngắn nhưng đầy sức thể hiện, tái tạo bức tranh xác thực về cuộc sống của nước Việt Nam thuộc địa - phong kiến.

Đề tài thường xuyên thu hút nhà văn là quan hệ giữa kẻ áp bức và người bị áp bức. Thường thường địa vị xã hội của nhân vật quyết định thái độ của Nhà văn đối với nhân vật đó. Thậm chí đọc đi đọc lại hàng trăm truyện mà Nguyễn Công Hoan viết, bạn đọc cũng không thể tìm được trong đó hình ảnh một viên "quan cai trị" nào liêm khiết hoặc cao thượng - thời kỳ này giới quan lại Việt Nam đã hoàn toàn bôi nhọ mình.

Phanh phui những bất công xã hội trong truyện của Nguyễn Công Hoan không phải là để "làm dáng" như ở một số nhà văn trong những năm 30 đã "hạ cố" đến cái đề tài "dân đen", mà chính là lập trường tư tưởng duy nhất ông chấp nhận.

Trong các tác phẩm của Nguyễn Công Hoan, vạch trần "tính phi lôgic của cái bình thường", tính phi lý của tất cả những gì được chấp nhận chung trong cái xã hội Việt Nam thuộc địa - phong kiến, chiếm vị trí quan trọng nhất. Để làm việc đó, Nguyễn Công Hoan đã sử dụng toàn bộ vũ khí muôn

hình muôn vẻ của cái hài - từ cái cười thương hại anh chàng trẻ tuổi háo danh trong Tôi chủ báo, anh chủ báo, nó chủ báo... đến thái độ ghê tởm và phần nộ trong Răng con chó của nhà tư sản hoặc Một tấm gương sáng...

Nguyễn Công Hoan thích xây dựng câu chuyện của mình trên những nghịch lý, do đó các truyện của ông phần nào mang tính chất đánh đố: Hoặc độc giả không đoán được động cơ hành động của nhân vật. Hoặc đoán sai. Trong truyện Xuất giá tòng phu, người chồng đang tay đánh đập người vợ trẻ xinh đẹp của mình không phải vì chị bất trung mà, như ta thấy ở cuối truyện, lại chính vì chị muốn giữ trọn chữ trung với chồng, không chịu đi làm "quà tết" cho ông chủ của chồng mình.

Hầu như trong bất kỳ truyện nào của nhà văn châm biếm cũng đều có những sự kiện, những sự việc hay hành động của nhân vật đi ngược hẳn với cái bình thường. Ở một số truyện của ông, thực ra đó là sự nhạo lại những gì đã xảy ra trong thực tế. Truyện Cự Chánh bá mắt giày được xây dựng theo kiểu truyện trinh thám - xáo trộn thời gian: Thoạt đầu bạn đọc thấy một vụ mất cắp rồi sau đó là hai đoạn tả cảnh mất cắp tưởng tượng và mất cắp thật, bóc trần bộ mặt tên chuyên nghề lường gạt, đóng vai bên "bị". Nhà văn có tài dẫn chuyện tới mức sự "thông cảm" của ông đối với